

PÄÄKIRJOITUS

Lapsuuden tutkimuksen monet ja monitieteiset kasvat

Juhani Tähtinen & Kirsti Salmi-Niklander & Saara Tuomaala

Lapsuuden yhteiskunnallisesta asemasta ja merkityksestä on viime vuosikymmenten aikana keskusteltu eri areenoilla runsaasti. Näissä keskusteluissa on korostettu ”hyvän” lapsuuden merkitystä ja lasten oikeutta siihen samalla kun on nostettu esille lapsuuteen liittyviä epäkohtia ja ongelmia. Lasten aseman vahvistamiseksi saatiin pitkän vääntämisen ja jähkailun jälkeen Suomeenkin perustettua lapsiasiavaltuutetun virka vuoden 2005 loppupuolella. Valtuutetun tehtäviin kuuluvat ennen kaikkea lasten oikeuksien puolustaminen ja edistäminen Suomessa. Nykyisin on muutenkin herännyt aikaisempaa suurempi kiinnostus lasten maailmaan, elinehtoihin ja siihen, miten he kokevat elämänsä. Muutosta kuvaa esimerkiksi se, että Tilastokeskus julkaisi vuonna 2001 *Suomalainen lapsi* -nimisen tilastojulkaisun, jossa ensimmäistä kertaa oli kootusti tilastollista tietoa lasten elämästä heidän omasta näkökulmastaan. Vastaavasti lapsuuden tutkimus (Childhood Studies) on elänyt Suomessa 2000-luvun ensimmäisten vuosien aikana vahvaa kasvunkautta eri tieteenalueilla.

Lapsuustutkimuksen nykyistä ”buumia” kuvaa myös se, että useassa yliopistossa toimii tätä nykyä omia lapsuuden tutkimukseen keskittyviä tutkimuskeskuksia tai vastaavia. Toisilla näistä on jo pitkäkin historia takanaan, toisilla vasta muutamia vuosia. Myös Suomen Akatemiassa on nähty lapsuustutkimuksen tärkeys. Vuoden 2010 alussa alkaa nimittäin monivuotinen lasten ja nuorten hyvinvointiin ja terveyteen keskittyvä tutkimusohjelma. Tutkimusalan nykyistä vireyttä Suomessa osoittaa sekin, että viime vuonna järjestettiin maassamme ensimmäiset valtakunnalliset *Lapsuuden tutkimukset päivät* Turussa. Näiden päivien aikana perustettiin myös valtakunnallinen *Lapsuudentutkimuksen seura*. Vastaavat päivät järjestettiin tänä vuonna toisen kerran, Tampereella. Nyt päivät oli suunnattu jo kansallisten tutkijoiden lisäksi alan kansainvälisille tutkijoille.

Myös historian piirissä lapsuustutkimuksen ala on selvästi virinnyt viimeisen reilun vuosikymmenen aikana. Tästä ovat osoituksena useat alalla ilmestyneet mielenkiintoiset ja uusia uria avanneet tutkimusraportit ja väitöskirjat. Alalla on myös järjestetty erilaisia lapsuuteen liittyviä konferensseja ja vastaavia, esimerkiksi tämän vuoden toukokuussa järjestettiin Helsingissä *The Political Child: Children, Education and the State* -seminaari. Saara Tuomaala raportoi tästä tilaisuudesta niin ikään tämän julkaisun ajankohtaispalstalla.

Lapsitutkimus nosteessa

Lapsuuden ja sen historiallisen tutkimuksen nykyistä vireyttä kuvastavat osaltaan tässä lapsuusteemanumerossa julkaistut seitsemän artikkelia, muut aiheeseen liittyvät katsaukset ja ajankohtaisiin tilaisuuksiin liittyvät raportit. Myös kirja-arvosteluja numeroon tuli runsaasti.

Lapsuustutkimuksen nosteen taustalla on varmasti monia syitä. Yhdeksi selitykseksi tälle on todettu lapsuuteen liittyvien ongelmien lisääntyminen viimeisten reilun kymmenen vuoden aikana. Tämä koskee varsinkin yhteiskuntatieteiden, psykologian ja terveystieteen

lapsitutkimusta. Monissa tutkimuksissa onkin nostettu esille huoli lasten elinehtojen heikentymisestä ja huono-osaisuuden kasvusta. Toiset tutkijat ovat tästä näkökulmasta käsin puhuneet jopa koko lapsuuden uhanalaisuudesta. Lapsuutta määrittelevien käsitysten on myös katsottu välineellistyneen yhä enemmän. Tutkimuksen odotetaan nyt tuovan tähän toimivat vastalääkkeet. Tämä ongelmallisuustulkinta ei kuitenkaan selitä kokonaan kiinnostuksen kasvua lapsuustutkimusta kohtaan. Sitä paitsi kaikki lapsuuden tutkijat eivät ainakaan kokonaan allekirjoita näitä lapsuuden kurjistumisteesejä.

Osittain kiinnostuksen kasvulle voidaan hakea selitystä myös aiemman lapsuustutkimuksen vireydestä ja uutta avaavista tulkinnoista, ovathan nykyisen ”uuden” lapsuustutkimuksen juuret jo 1980-luvulla alkaneessa historiaan, sosiologiaan ja kulttuuriantropologiaan nojautuneessa lapsuustutkimuksessa. Tämä tutkimustraditio on pyrkinyt alusta alkaen irtaantumaan aikaisemman lapsitutkimuksen – esimerkiksi empiirisen lapsipsykologian – tulkinnoista. Pyrkimyksenä on ollut alusta alkaen tulkita lapsuutta uusista, aikaisempaa lapsilähtöisemmistä näkökulmista. Tämä on osoittautunut monessa suhteessa elinvoimaiseksi ja hedelmälliseksi tavaksi tehdä tutkimusta sekä nostanut lapsitutkimuksen arvostusta eri tieteenaloilla.

Uuden lapsuudentutkimuksen etenemistä on varmasti edesauttanut myös se, että eri tutkimusaloilla kiinnostus mikrotutkimukselliseen lähestymistapaan on vahvistunut jatkuvasti yhdeksänkymmentäluvulta alkaen. Arkisten ja aikaisemmin tutkimuksen valtavirrasta sivuun jääneiden aiheiden esille tuominen liittyy läheisesti juuri uuden lapsuustutkimuksen lähtökohtiin ja tavoitteisiin. Samoin uutta lapsuustutkimusta ja mikrotutkimuksellista lähestymistapaa yhdistää pyrkimys tulkita ja ymmärtää elämää ja maailmaa historiallisten toimijoiden omista lähtökohdista, kokemusmaailmasta ja elämäkokonaisuudesta käsin silloinkin, kun tutkitaan laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä ja kysymyksiä. Yhä useammin esitetään, että lasten ääntä tulisi kuulla heitä koskevilla asioilla entistä enemmän. Esimerkiksi Suomen Lasten Parlamentin edustaja 11-vuotias Hannele Kiuru totesi osuvasti syyskuussa Helsingissä pidetyn *Lapset, nuoret ja politiikka* -seminaarin verkkosivuilla lasten ja aikuisten välisistä suhteista:

”Lapsilta pitää kysyä miten/missä lapset haluaisivat olla osallisena ja yrittää järjestää se. Katsokaa aikuiset lapsia silmiin! Älkääkö vain jääkö mietiskelemään? Toimikaa! Kysykää lapsilta.” [http://www.lastenparlamentti.fi/lapsinuoripolitiikka/lapset_nuoret-ja-politiikka_seminaarin-esittely-ja-ohjelma]

Hannele Kiurun esittämä vetoamus ”aikuisten katsomisesta lasten silmiin” on olennainen ja puhutteleva myös lasten ja lapsuuden tutkijoille. Anna Anttila kertoo tarkemmin kyseisestä seminaarista ajankohtaispalstalla.

Lasten arjesta ja paikalliselta tasolta kumpuava lähestymistapa on avannut eri tutkimusaloilla uusia näkökulmia ja mahdollisuuksia lähestyä lapsuutta ja siihen liittyviä ilmiöitä. Lapsuutta koskevaan institutionaaliseen tutkimukseen uudet lähestymistavat, esimerkiksi etnografisessa tutkimuksessa, ovat tuoneet entistä enemmän kosketuspintaa lasten todelliseen elämään ja kokemusmaailmaan muun muassa kasvatusalalla. Siitä on hyvänä esimerkkinä Jorma Virtasen tässä numerossa arvostelema Leena Alasen ja Kirsti Karilan toimittama *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta* -teos. Kokemusmaailman korostaminen sekä tutkijoiden katseen lisääntyminen arjen näennäisesti arvottomiin ja pieniin tapahumiiniin on ollut omiaan lisäämään mielenkiintoa lapsuustutkimukseen.

Lapsuudentutkimus on vahvistunut myös historian tutkimuksen piirissä 1980-luvulta alkaen. Sen seurauksena on Suomessa julkaistu useita mielenkiintoisia ja uutta näkökulmaa

avaavia tutkimuksia 1990-luvulta alkaen. Esimerkkinä voi mainita esimerkiksi Saara Tuomaalan väitöskirjan *Työätekeivistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi: suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939* (2004), Mervi Kaarnisen *Punaorvot* ja Kaisa Vehkalahden väitöskirjan *Daughters of Penitence: Vuorela State Reform School and The Construction of Reformatory Identity, 1899–1923*. Viimeksi mainitut teokset on julkaistu vuonna 2008, joten ne ovat tuoreita alan teoksia ja niiden arviot löytyvät tästä numerosta.

Kaisa Vehkalahden teos on hyvä esimerkki siitä, miten monipuolista lähdeaineistoa lapsuuden historiallisessa tutkimuksessa parhaimmillaan voidaan hyödyntää. Muutenkin Vehkalahti nostaa esille lapsuudentutkimukseen kiinteästi liittyvät moraaliset ja poliittiset kysymykset. Jokainen tutkija on kokenut lapsuuden, joten lapsuudentutkimus on aina hyvin henkilökohtaista. Näistä lähtökohdista muodostuvat eri osapuolten voimakkaat näkemykset siitä, millaisen hyvän lapsuuden kuuluisi olla. Lapsuus, muuttuva sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö, on aikuismaailman loputtoman identifioitumisen, tunteiden, tavoitteiden, refleksion ja toiston kohde. Tämä monikerroksinen sidos tutkimusaiheeseen edellyttää tutkijalta erityistä eettistä tarkkuutta ja pohdintaa.

Lapsuuden tutkimuksen erityispiirteisiin on alusta alkaen kuulunut moni- ja poikkitieteisyys. Tutkimusala, niin historiallista lapsuutta koskeva kuin muukin lapsi- ja lapsuustutkimus, on ollut tieteenalojen välisten rajojen ylittäjänä yksi edelläkävijöistä. Suomalaisessa tiedepolitiikassa monitieteisyyden kaipuuta on ollut jo pitkään, mikä näkyy esimerkiksi Suomen Akatemian viime vuosien eri linjaus- ja strategiapapereissa. Myös jo edellä mainitun Suomen Akatemian lapsuustutkimusohjelman suunnittelu- ja hakuvaiheissa on painotettu näkyvästi laajoja ja eri tieteiden välisiä tutkimushankkeita.

Aidon monitieteisyyden saavuttaminen ei monestakaan syystä ole ollut helppoa, vaikka tässä on viime aikoina selvästi edettykin muun muassa juuri lapsuuden tutkimuksessa. Se ei kuitenkaan ole senkään piirissä mikään itsestäänselvyys. Ei ole aina helppo ymmärtää tai edes arvostaa muilta tieteenaloilta tulevia näkökulmia ja tutkimuserinteitä. Tähän liittyviä ongelmia esimerkiksi Katariina Syrjäsoo oli havaitsevinaan kesän alussa pidetyillä Tampereen lapsuuden tutkimuksen päivillä (ks. hänen raporttiaan päiviltä katsausosastosta).

Haasteista ja tietyistä ongelmista huolimatta monitieteisyys on lapsuuden tutkimuksen ja historian kentällä mahdollista ja hedelmällistä. Parhaimmillaan tällainen monitahoinen yhteistyö tarjoaa tutkijoille oivallisen rajapinnan, jota vasten on hyvä tutkailla tutkittaviin ilmiöihin liittyviä eri ulottuvuuksia ja tarkentaa omia tulkintoja. Eri tieteenalojen lähestymis- ja tulkintaperinteet ja erilaiset menetelmälliset keinot voivatkin parhaimmillaan nostaa esille aivan uudenlaisia tutkimusasetelmia, -kohteita ja tulkintaperspektiivejä.

Muun muassa folkloristiikan kirjallisen ja suullisen kansanperinteen tutkimuserinteellä on annettavaa lapsuuden historialliselle ja yhteiskunnalliselle tutkimukselle. Leea Virtanen loi tutkimuksillaan *Antti pantti pakana* (1970) sekä *Tytöt, pojat ja tykkääminen* (1972) vanhan pohjan tämän päivän lastenkulttuurin folkloristiselle tutkimukselle. Tätä tutkimustraditiota ovat jatkaneet ja uudistaneet monet nuoremman polven tutkijat. Helena Saarikosken 1990-luvun lopun Spice Girls-faniutta käsittelevä tuore monografia *Nuoren naisellisuuden koreografioita* (SKS 2009) esitellään teemanumerossamme. Numeron kirjoittajista Anna Anttila väittelee marraskuussa 2009 Helsingin yliopistossa varhaisnuorten seurustelukulttuurista. Tulevan väitöskirjan otsikko on *Leikin asia. Näkökulmia varhaisnuorten romantiiseen seurustelukulttuuriin*.

Vastaavasti yhteiskuntateoreettisten ja filosofisten lapsuudentulkintojen sekä historiallisten tutkimusten tuottamien tulkintojen välinen vuoropuhelu on luonut – ja luo varmasti jatkossakin – uusia hedelmällisiä tulkintapintoja lapsuuteen. Lapsuudentutkimuksen mah-

dollisuudet kiteytyvät juuri tähän moninaisuuteen ja uusien mahdollisuuksien avaamiseen, eivät niinkään oletukseen yhteisestä ideologiasta tai taustaoletuksista.

Avauksia teemanumeroon

Lapsuustutkimuksen ja lapsuuden historiallisen tutkimuksen monialaisuus näkyy myös julkaisumme sivuilla. Numeron 21 kirjoittajaa tulevat kuudelta eri tieteenalalta, mikä kuvaa osuvasti alan tutkimuksen monitieteisyyttä. Artikkeleista, katsauksista ja esiteltävistä ajankohtaisista alan tapahtumista ja tutkimuksista rakentuu mielenkiintoinen ja monipuolinen kuva lapsuuden ajallisesta ja kulttuurisesta rakentumisesta sekä lasten toimijuudesta osana yhteisöään.

Tänä vuonna on juhlistettu eri tavoin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 20. vuotta. Numeromme lapsusteema on tässä mielessä mitä ajankohtaisin. Lapsen oikeuksien sopimus (LOS) hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989, Suomessa se tuli voimaan kaksi vuotta myöhemmin. Sopimus on Geneven sopimuksen jälkeen laajimmin ratifioitu, sillä sen ovat jättäneet allekirjoittamatta ainoastaan Yhdysvallat ja Somalia. Sopimuksessa määritellään kaikkien alle 18-vuotiaiden lasten perusoikeudet riippumatta "ihonväristä, sukupuolesta, kielestä, uskonnosta, poliittisista mielipiteistä, kansallisuudesta, etnisestä tai sosiaalisesta alkuperästä, varallisuudesta, vammaisuudesta tai syntyperästä" (LOS 2. artikla, http://www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_sopimus). Nämä sopimuksessa luetellut kulttuuriset, sosiaaliset ja taloudelliset tekijät ovat niitä, joita teemanumeromme artikkeleissa eri näkökulmista tarkastellaan.

Sari Katajala-Peltomaa ja Ville Vuolanto tarkastelevat lapsuuden rakentumista myöhäisantiikissa ja sydänkeskiajalla vertaamalla toisiinsa sosialisatian ja toimijuuden yhdistävää näkökulmaa. Yleensä näitä tutkimussuuntauksia ei ole tarkasteltu yhdessä – tai jos on, lähinnä toistensa kritiikkinä. Kirjoittajat nostavat esille uskonnon keskeisyyden ei-modernissa länsimaisessa yhteiskunnassa sekä lasten kasvattamisessa että heidän toiminnassaan, kuten leikeissä ja osana perhestrategioita. Sivujuonteena tulee esille uskonnon vaikutus lasten esinemaailmaan – amuletteina, votiiviesineinä ja leluina. Nykylasten vastaava, tuotteistettu ja brändätty esineistö muodostuu pitkälti kuluttajiksi kasvamisessa markkinataloudessa, joka vastaavasti määrittelee pitkälle nykyisiä perhestrategioita. Vertailu nostaa esille monia kiinnostavia kysymyksiä lasten kyvystä muodostaa omia toiminnan ja merkityksenannon kenttiä kulloinkin saatavilla olevista kulttuuriaineiksista ja resursseista. Uskonnollisen yhteisön jäsenyys ei ole kuitenkaan maailmanlaajuisesti eikä länsimaissakaan vaihtunut yksioikoisesti ”kuluttajakansalaisuudeksi”, vaan nämä eri ulottuvuudet limittyvät usein yhteen tai toimivat rinnakkain. Lasten erilaiset jatkuvat ja kiinteät sidokset uskontoihin ja niiden rituaaleihin ovat olennainen osa sekä paikallisia että globaaleja modernisaatiokertomuksia.

Jari Eilola käsittelee artikkelissaan lapsitodistajien lausuntoja Ruotsin noitatapauksissa 1600-luvun lopulla. Artikkelissa analysoidaan, miten lasten kerronta rakentui vuorovaikutuksessa toisten lasten ja tapauksiin osallistuneiden aikuisten välillä. Eilolan artikkeli valottaa lapsuuden historian tutkimuksessa helposti unohtuvaa näkökulmaa: miten lapset vaikuttivat paitsi oman ikäryhmänsä, myös aikuisten toimintaan, tunteisiin, valintoihin ja kyseisessä tapahtumasarjassa peräti kysymyksiin elämästä ja kuolemasta. Muistutus on historian ja kasvatuksen tutkijoille tärkeä. Lapsuustutkimuksen suunta rakentuu yhä pääsääntöisesti sen perusteella, miten aikuismaailma on vaikuttanut lasten elämään ja lapsiyhteisöihin. Lasten vaikutus aikuisiin syrjäytyy tai usein peräti unohtuu.

Clary-Ann Still ja Jorma Virtanen keskittyvät artikkeleissaan suomalaisen varhaiskasvatuksen historiaan ja erityisesti lastentarhan alkuvaiheita koskeviin kysymyksiin. Still tarkastelee artikkelissaan *Barnet i kulturvaggan* -artikkelissaan suomalaisen lastentarhatyön alkuvaiheita *Arbetets Vänner* -yhdistyksen Turussa harjoittaman lastentarhatoiminnan kautta. Yhdistyksen lastentarhat oli suunnattu ennen kaikkea ruotsinkielisille köyhien ja työläisten lapsille. Tarkasteluperspektiivi on siis paikallis- ja tapaustutkimuksellinen. Artikkelit avaa mielenkiintoisella tavalla myös Turun kaupungin lastentarha- ja lastensuojelutoimintaa 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana. Samalla artikkeli kuvaa kiintoisasti sitä kasvatusympäristöä, jossa Turussa tuolloin toimittiin. *Arbetets Vänner* -yhdistyksen lastentarhatoiminnan kautta Stillin artikkeli avaa laajemminkin 1800-luvun kansansivistystoimintaan liittyviä jännitteitä ja kasvatus- ja sosiaalista toimintaa.

Jorma Virtanen tarkastelee artikkelissaan kysymystä lastentarhojen ja koulujen suhteesta Suomen itsenäisyyden alussa. Kysymys lastentarhojen asemasta ja tehtävistä oli alan lehdessä, *Alkuopetuksessa*, 1920-luvun alkupuolella vilkkaan keskustelun kohteena. Virtanen avaa tätä keskustelua vertaamalla lastentarhaopettajien koulutuksesta vastanneen Ebeneserkodin johtajan Elisabet Alanderin ja Hämeenlinnan alakansakouluseminaarin johtajan Aukusti Salon näkemyksiä suomalaisen lastentarhan ideasta. Hän kysyy artikkelissaan muun muassa sitä, millaisille tulkintatraditioille heidän lastentarhaideansa pohjautuivat, sekä millaiselle tulkinnalle aikakauden nuorempien lasten kasvatus- ja koulutusjärjestelmän suunnittelu ja päätöksenteko tuona aikana yleisesti rakentui.

Liisa Granbom-Herrasen ja Ulla Savolaisen artikkelit kytkeytyvät molemmat folkloristiseen ja muistitietotutkimusta hyödyntävään tutkimustraditioon, mutta liikkuvat metodisilla ratkaisullaan tieteenalojen välimaastossa. Liisa Granbom-Herranen on etsinyt laajoista muistitietoaineistoista tietoja sananlaskujen käyttötilanteista, ja tarkastelee sananlaskujen merkityksiä kasvatuksen välineenä 1900-luvun alkupuolella. Sananlaskuja on usein tarkasteltu julkisen vallankäytön kasvatustavoitteiden siirtona. Sananlaskujen oletettu yleismerkitys ja tilannemerkitys voivat Granbom-Herrasen tutkimustulosten perusteella kuitenkin poiketa huomattavasti toisistaan. Lapsen mielessä sananlasku liittyy vahvasti tekemiseen ja toimintaan, ja lapsi ymmärtää metaforiset ilmaukset konkreettisinä. Granbom-Herrasen artikkeli antaa historiallista perspektiiviä myös tämän päivän kasvatuspuheen tutkijoille ja käyttäjille kodeissa, kouluissa ja päiväkodeissa.

Muistitiedon ja erityisesti kirjoitetun muistelukerronnan tutkijat ovat etsineet metodisia vaikutteita kirjallisuudentutkimuksen piiristä. Ulla Savolainen paneutuu artikkelissaan evakkopojan muistelukertomukseen soveltaen siihen Mihail Bahtinin kronotoopin käsitettä. Hän analysoi hienosyisesti ajan ja paikan vuorovaikutusta sota-ajan lapsuuteen liittyvässä kerronnassa. Savolainen pohtii lopuksi kronotoopin hyödyllisyyttä ja ongelmallisuutta metodologisena apuvälineenä. Lapsuuskokemuksia käsittelevän kerronnan monikerroksisuuden tavoittaminen vaatii metodista etsintää, mistä Savolaisen artikkeli tarjoaa erinomaisen esimerkin.

Kirsi Pauliina Kallion artikkeli tuo tärkeän, historiallistavan näkökulman YK:n lasten oikeuksien sopimukseen. Hän pohtii artikkelissaan Michel Foucault'n tieto/valta-analyysin käyttöä lapsuuden nykyisyyden historian tutkimisessa. Esimerkkinä tästä hän tuo esille Lapsen oikeuksien sopimukseen perustuvan politiikan diskursiivisen kritiikin: miten paikalliset ja kulttuuriset lapsuudet sekä lasten konkreettinen elämä, kuten esimerkiksi lapsiavioliitot, ovat ristiriidassa sopimuksen universaalien lapsi-ihanteiden kanssa.

Kiitämme monipuolisen numeromme asiantuntevia kirjoittajia. Lisäksi artikkelien referoina toimineet tutkijakollegat ovat antaneet arvokkaan panoksensa, josta kiitoksemme!

Pääkirjoitus: Lapsuuden historian teemanumero

Kannen suunnittelijalle ja toteuttajalle Riitta Oittiselle haluamme lausua erityiskiitokset, kuten myös tekstien loppuhiontaan osallistuneille toimittajille. Teidän kanssanne tätä teemanumeroa on ollut antoisaa tehdä.

Juhani Tähtinen työskentelee erikoistutkijana Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella.

Kirsti Salmi-Niklander on folkloristiikan dosentti Helsingin yliopistossa.

Saara Tuomaala on Suomen Akatemian tutkijatohtori Helsingin yliopiston historian laitoksella.